

УДК 37.018.8:373.3.011.3-051]:37.017:[316.77:005.336.2]

DOI: 10.31499/2307-4914.2(26).2022.267621

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Любов Байдюк, викладач кафедри фахових методик та інноваційних технологій у початковій школі, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-0341-3797

E-mail: lubovsoroka17@gmail.com

У статті висвітлено процес формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи в сучасних умовах. Виділено два взаємопов'язані та взаємозалежні рівні комунікативної компетентності. Встановлено, що основою комунікативної компетентності є комунікативне ядро особистості, що виявляється через комунікативні здібності, а вони своєю чергою – через сформовані комунікативні вміння. Запропоновано перемістити акцент із науково-предметної підготовки на комунікативну, оскільки реалізація ідеї комунікативної домінанти має сприяти підвищенню ефективності процесу формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкової школи.

Ключові слова: формування; комунікативна компетентність; майбутні вчителі; початкова школа; комунікативне ядро; підготовка; комунікативні якості; спілкування; мовна діяльність.

FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN MODERN CONDITIONS

Liubov Baidiuk, Lecturer at the Professional Techniques and Innovation Technologies in Primary School Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-0341-3797

E-mail: lubovsoroka17@gmail.com

The article highlights the process of the formation of communicative competence of future primary school teachers in modern conditions. It was established that the problem of revealing the essence of communicative competence is based on an interdisciplinary space, as it includes pedagogical aspects, linguistic, psychological and methodical (communicative qualities of language, literary norm, text, communication, language activity, types of language activity, motives of language activity, and language ethics). The scientific literature was analyzed, the communication of applicants and teachers was observed in various situations, on the basis of which it was established that the professional training of the future teacher in the direction of communicative culture is insufficient and the reserves available in higher education institutions for this are not fully used; a significant part of students during the period of pedagogical practices experience serious difficulties in managing the educational activities of students in the mode of explanatory-reproductive, problem-based, developmental and other types of learning and in organizing the corresponding types of communication training. The understanding of communicative competence as a complex personal characteristic containing communicative abilities and skills, psychological and pedagogical knowledge, personality properties, psychological states in communication with people is revealed. It has been proven that communicative

competence is not reduced either to pedagogical abilities or to an ensemble of personal traits, since the teacher's interpretation turns out to be one-sided. Two interrelated and interdependent levels of communicative competence are distinguished: the first level determines the manifestation of communicative competence in communication, communicative behavior of a person, the second includes communicative values, the orientation and specificity of the teacher's motivation, his need for communication and includes communication skills and abilities, as well as psychological-pedagogical knowledge. It has been established that the basis of communicative competence is the communicative core of the personality, which is manifested through communicative abilities, and they, in turn, through the formed communicative skills. Four interrelated components of the communicative competence of the future primary school teacher are distinguished: basic, content, operational, reflective. It is proposed to shift the emphasis from scientific subject training to communicative training, since the implementation of the idea of communicative dominance should contribute to increasing the effectiveness of the process of forming the communicative competence of the future primary school teacher.

Keywords: formation; communicative competence; future teachers; elementary school; communicative core; preparation; communicative qualities; communication; language activity.

Професійна підготовка майбутнього вчителя вимагала завжди і потребує в нашій дні особливої уваги. Труднощі, пов'язані з переорієнтацією суспільства, з перетворенням педагогічної науки та педагогічної практики, нові орієнтири в організації педагогічного спілкування – гуманізм, спрямованість на розвиток особистості у навчанні та вихованні – все це стимулює пошук додаткових умов професійної підготовки здобувачів освіти.

Процес підготовки майбутнього вчителя, який зумовлений трансформаційними процесами у вітчизняній вищій освіті, потребує постійного вдосконалення. Вимоги, які висуваються до вчителя школи, дедалі зростають, і педагогові стає складніше виконувати обов'язки, що покладаються на нього суспільством. У зв'язку з цим професійна підготовка майбутнього вчителя зазнає глибокого, багаторівневого аналізу; вивчаються нові підходи до навчання; пропонуються нестандартні форми та методи підготовки здобувачів освіти до професійної діяльності. Серед цих підходів сучасними вченими особливо виділяється напрям, заснований на формуванні та розвитку комунікативних здібностей людини (Т. Білявська [2], М. Оліяр [8], Н. Остапенко [9], Г. Рурік [11]); професійно значущих умінь, до яких належать уміння використовувати засоби спілкування, оскільки від уміння вчителя говорити, діяти, висловлювати своє ставлення до чогось або до когось залежить значною мірою ефективність результату його взаємодії з учнями (О. Кравченко-Дзондза [5], Н. Лупак [6], Л. Попова [10], Н. Юрченко [16]).

Удосконалення освітнього процесу, у якому здобувач стає суб'єктом навчання, а сам навчальний процес переходить у навчально-дослідний, заснований на інтегрованому, розвивальному та виховному характері навчання, передбачає підвищену увагу до формування та розвитку комунікативної компетентності майбутнього вчителя, зокрема вчителя початкової школи.

Проблема розкриття сутності комунікативної компетентності базується на міждисциплінарному просторі, оскільки містить педагогічні аспекти, лінгвістичні, психологічні та методичні (комунікативні якості мови, літературна норма, текст, спілкування, мовна діяльність, види мовної діяльності, мотиви мовної діяльності, мовної етики).

Питання професійної та комунікативної компетентності розглядалися науковцями (Н. Ашиток [1], І. Кравцова [4], О. Максимова [7], Л. Смакота [12],

Н. Теличко [13], Т. Форостюк [14], С. Чос [15] та ін.). Особлива значимість цих робіт полягає у реалізації суб'єктивно-гуманістичного підходу, у розгляді взаємозв'язку мислення та педагогічного спілкування, мислення та процесу цілепокладання, у виявленні функціональної структури професійно спрямованого мислення, структури особистісного знання.

Удосконалення підготовки майбутнього вчителя пов'язане з необхідністю навчити його вільно користуватися різноманітними мовними засобами в різних комунікативно-мовленнєвих умовах і насамперед у їхній безпосередній професійній діяльності, навчити їх культурі педагогічного спілкування, удосконалювати у них навички бездоганно чистої, правильної, термінологічно точної та виразної мови, ефективно впливати на учнів під час педагогічної комунікації (Н. Остапенко [9], Н. Юрченко [16]).

Донедавна наголос у педагогічній діяльності робився на передачу знань, умінь та навичок, педагогічне спілкування зводилося до повідомлення навчальної інформації, організації навчальної діяльності з її сприйняття, осмислення, запам'ятовування та контролю. Дослідження А. Зверевої [3], І. Кравцової [4], Т. Форостюк [14] показали, що більшість вчителів не знають способів, механізмів та законів педагогічного спілкування, шукають причини труднощів педагогічного спілкування в учнях або в ситуації, не аналізують власні комунікативні якості та вміння.

Вивчення наукової літератури, спостереження за спілкуванням здобувачів, учителів у різних ситуаціях показують, що професійна підготовка майбутнього вчителя у напрямі комунікативної культури недостатня і резерви, які є у закладах вищої освіти для цього, використовуються не повністю. Як показує практика, значна частина здобувачів у період педагогічних практик зазнає серйозних труднощів в управлінні навчальною діяльністю учнів у режимі пояснювально-репродуктивного, проблемного, розвивального та інших видів навчання та в організації відповідних цих видів навчання комунікацій.

Таким чином, аналіз стану проблеми показує, що психологами, педагогами, методистами виконана значна робота у розв'язанні низки найважливіших теоретичних та практичних питань, пов'язаних із підготовкою майбутнього вчителя до комунікативної діяльності. Тим часом формування комунікативної компетентності є найважливішою умовою для оптимального розв'язання методичних завдань: створення в аудиторії атмосфери спілкування відкритості, зацікавленості; знайомство здобувачів з різними стилями спілкування та їхніми мовними моделями; навчання здобувачів педагогічної комунікації (знання особливостей мови та її аналізу, формування загальних комунікативних професійних умінь).

Мета статті – розкрити особливості формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи в сучасних умовах.

У закладах вищої педагогічної освіти накопичено чималий досвід формування у майбутніх учителів необхідних комунікативних знань, навичок та умінь. Можна виділити кілька напрямів, за якими здійснюється ця робота.

Розгляд комунікативної тематики теоретично відбувається на заняттях з традиційних курсів педагогіки та психології. Аналіз програм фахових дисциплін («Психологія», «Психологія загальна», «Психологія педагогічна та дитяча», «Педагогіка», «Педагогіка загальна», «Технології освітнього процесу в НУШ»,

«Сучасний урок інтегровано навчання в НУШ», «Діяльнісний підхід у початковій школі») виявив наявність у них комунікативної проблематики: поняття спілкування, спілкування та діяльності, спілкування як провідної діяльності, спілкування та міжособистісні відносини, мова та спілкування, педагогічне спілкування тощо. Типові навчальні програми для початкової освіти передбачають також розгляд низки комунікативних питань на заняттях з деяких методичних та фахових дисциплін: «Теорія та методика виховання», «Методика навчання мовно-літературної освітньої галузі».

Очевидно, що комунікативних знань, які набувають на заняттях з традиційних дисциплін педагогіки та психології, деяких фахових дисциплін, недостатньо для повноцінної комунікативної підготовки майбутнього вчителя початкової школи. З іншого боку, теоретична спрямованість комунікативної підготовки мало ефективна, оскільки слабо узгоджується з практикою професійної діяльності вчителя.

Усвідомлення необхідності цілеспрямовано формувати у майбутніх учителів навички та вміння комунікативної поведінки як найважливішої складової їхньої професійної діяльності спонукає в останні роки багатьох педагогів закладів вищої освіти вишукувати шляхи навчання здобувачів методикам комунікативної техніки. Досвід подібної підготовки майбутніх учителів міститься у роботах Н. Лупак [6], Л. Попової [10], Н. Юрченко [16] та ін.

Так, Н. Лупак запропоновано методику навчання майбутніх учителів основам акторської та режисерської дії уроку. У своїй програмі автор має дві мети: запропонувати майбутньому вчителю методику організації відкритої режисерської дії та методику організації взаємодії з учнями з опорою на основи театральної педагогіки. Автором запропоновано технології розвитку безсловесних та словесних дій учителя, розроблено методичні рекомендації щодо опанування майбутнім учителем системи комунікативних навичок та вмінь. Індивідуально-груповий тренінг безсловесних дій спрямований на формування у педагогів умінь регулювати свою «прибудову», «вагу тіла», «мобілізацію» у професійних комунікаціях. Система вправ для вербального розвитку передбачає освоєння майбутнім учителем таких словесних дій, як «пояснення», «підбадьорення», «докір», «здивування», «попередження», «затвердження», «прохання», «наказ». Програмою передбачено акторський тренінг вчителя, до якого входять ігри-вправи на регуляцію дихання та розвиток міміки й пантоміміки [6, с. 128].

А. Зверева розробила програми спецсеминарів-тренінгів, які розраховані на опанування майбутнім учителем техніки поведінки у міжособистісному спілкуванні; техніки поведінки у професійній взаємодії; техніки мовних впливів [3, с. 94].

На нашу думку, програми, розроблені Н. Лупак та А. Зверевою, сприяють насамперед удосконаленню операційної сфери комунікативної компетентності майбутнього вчителя.

Педагоги особливо наголошують на необхідності формування у майбутніх учителів такої важливої складової комунікативної компетентності, як мова. О. Кравченко-Дзондза, розглядаючи взаємозв'язок понять «культура мови» та «правильність мови» вчителя, зазначає, що культура мови, закріплюючи навички розгортання мовного висловлювання у повній відповідності до норм літературної мови, одночасно формує у педагога вміння точно відбирати та використовувати ті мовні засоби, які необхідні йому задля досягнення мети у кожній конкретній ситуації

спілкування. Автор вважає, що культура мови вчителя полягає не тільки в дотриманні норм мови, а й у вмінні точно, зрозуміло, доречно викласти думки [5, с. 15].

Однак на сьогодні на заняттях з української мови, методики викладання української мови, зарубіжної літератури переважає робота над розвитком переважно «правильності» мови здобувачів, ніж над удосконаленням її комунікативних характеристик, як-от доречність, зрозумілість, точність, виразність і паралінгвістичних показників мови (дикція, діапазон гучності, тембр, темпоритм). Якщо навчання «правильності» мови може мати фронтальний характер, то розвиток комунікативних особливостей мови, з нашого погляду, передбачає необхідність індивідуального підходу до здобувачів.

У контексті зазначеного в аспекті формування комунікативної компетентності вважаємо, що за допомогою:

- лекцій, організаційно-комунікативних ігор, тренінгів можна навчати майбутніх педагогів умінню переконливо викладати власну точку зору, способи розуміння позицій співрозмовника, прийоми критики різних поглядів, організацію ефективної комунікації, моделювання організаційно-комунікативних дій;

- використання вербальних та невербальних засобів професійного спілкування, використовуючи такі форми навчання, як вивчення психолого-педагогічної теорії, практику здобувачів під контролем викладача, залучення здобувачів до групових процесів, спостереження за педагогами-професіоналами передбачено вдосконалення комунікативної техніки (свідомих комунікативних операцій, які розуміються як низка дій (словесних та безсловесних) суб'єкта, спрямованих до однієї певної мети, більш значущої в порівнянні з метою кожної окремої дії);

- комунікативних операцій здійснювати: соціальні операції (звернення, вітання, прощання); операції волевиявлення (переконання, наказ, вказівка); оцінні та емоційні операції (заохочення, похвала, скарга, глузування, образа); операції пояснення та інформування (аргументація, повідомлення);

- діагностичних методик, вправ, ігор здійснювати опанування прийомів знайомства, техніки самопрезентації, способів набуття впевненості в собі шляхом ефективного спілкування з колегами, учнями та батьками.

У структурі комунікативної операції виокремлюємо чотири компоненти: мотивування, що відповідає на питання «Що я хочу?» або «Для чого я це роблю?»; дія, що відповідає питанню «Що я роблю?»; операційні засоби, що відповідають питанню «Як роблю?»; рефлексія, що відповідає на питання «Як це зробив?».

За такої структури, на наш погляд, можна було б говорити про реалізацію цілісної індивідуальної комунікативної поведінки.

У психолого-педагогічній практиці підготовки майбутніх учителів спостерігається тенденція навчання здобувачів комунікативної поведінки, орієнтованої на різні сфери педагогічної діяльності. Так, Н. Зверева розробила програму формування у майбутніх педагогів готовності до взаємодії, взаєморозуміння та співпереживання з учнями. У розробленому курсі інтегрується теоретичний цикл із реальним залученням здобувачів у спілкування з дітьми, передбачено регулярне оцінювання майбутнім учителем своєї комунікативної готовності на кожному етапі навчання [3, с. 152].

Г. Рурік створила програму формування у здобувачів готовності до взаємодії з колегами [11]. Але можливості комунікативного вдосконалення майбутніх учителів у

цьому напрямі є досить обмеженими, оскільки сама програма обмежена лише межами вивчення курсу педагогіки.

Обидві програми навчання комунікативної поведінки сприяють розвитку когнітивної сфери комунікативної компетентності майбутнього вчителя (отримання різноманітних комунікативних знань, зокрема знань про власні комунікативні особливості) та рефлексивної сфери (систематичне оцінювання своєї готовності до взаємодії з учнями та колегами). Попри те, що обидві програми є індивідуально орієнтованими, у них не враховуються можливості комунікативного самовдосконалення майбутніх учителів у сфері професійного спілкування. Крім того, підсумки апробації цих програм показали, що формування у здобувачів комунікативних умінь відстає від рівня знань, оскільки найменш сформованою залишається індивідуальна комунікативно-операційна сфера майбутнього вчителя.

Обидві авторські програми спрямовані на формування окремих компонентів комунікативної компетентності, не враховують інтегративної цілісності цієї соціально-психологічної якості особистості вчителя.

Аналіз наукової літератури показав, що комунікативна компетентність постає як необхідна складова професійної компетентності будь-якої людини та досліджується фахівцями різних напрямів. Розуміння комунікативної компетентності як складної особистісної характеристики, що містить комунікативні здібності й уміння, психолого-педагогічні знання, властивості особистості, психологічні стани у спілкуванні з людьми, визначає структуру комунікативної компетентності. Вважаємо, що комунікативна компетентність не зводиться ні до педагогічних здібностей, ні до ансамблю особистісних рис, оскільки трактування педагога виявляється одностороннім.

Тому виділяємо два взаємопов'язані та взаємозалежні рівні комунікативної компетентності. Перший рівень визначає прояв комунікативної компетентності у спілкуванні, комунікативній поведінці людини, а другий містить комунікативні цінності, орієнтацію і специфіку мотивації вчителя, його потребу у спілкуванні. Останній містить уміння та навички спілкування, а також психолого-педагогічні знання. Провідне становище в цій структурі належить комунікативним цінностям, які відповідають за орієнтацію та мотивацію загалом у вчителя, за його потребу у спілкуванні.

Отже, комунікативна компетентність у роботі розглядається як цілісний, інтегративний феномен, як властивість, має високу професійну значимість. Цей феномен має свою структуру, що визначає основні напрями комунікативного розвитку та саморозвитку здобувачів.

Основою комунікативної компетентності є комунікативне ядро особистості. Воно містить усі форми знання (способи сприйняття, уявлення, пам'яті, поняття, способи уяви) про людей і спільноти, дедалі більше узагальнені чи часткові переживання, які виникають у контактах з іншими людьми чи спільнотами; усі види вербальної та невербальної поведінки.

Комунікативне ядро особистості впливає на процес і результат професійної діяльності вчителя. З іншого боку, сам розвиток особистості та насамперед її комунікативного ядра відбувається під час професійної діяльності та під її впливом. Але і набуття професії прямо залежить від особистісних особливостей. Якщо у здобувача досить високий рівень розвитку якостей, що входять до комунікативного

ядра, то процес опанування професійно важливих знань, умінь та навичок відбувається швидше і, зрештою, визначає наявність чи відсутність майстерності, професіоналізму, компетентності.

Отже, вплив комунікативного ядра особистості на комунікативну компетентність є взаємопов'язаним. З одного боку, комунікативне ядро особистості визначає рівень розвитку комунікативної компетентності, з другого – спеціально організоване навчання, спрямоване на розвиток комунікативної компетентності, здатне змінити деякі якості особистості, які входять у комунікативне ядро.

Проаналізувавши основні характеристики, надані в сучасній психолого-педагогічній літературі, ми дійшли висновку, що основою комунікативної компетентності є комунікативне ядро особистості, що виявляється через комунікативні здібності, а вони своєю чергою – через сформовані комунікативні вміння. На цій основі виділяємо чотири взаємопов'язані компоненти комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкової школи: базовий, змістовий, операційний, рефлексивний, що відображено у таблиці 1.

Таблиця 1

**Структура комунікативної компетентності
майбутнього вчителя початкової школи**

Містить	Компонент	Забезпечує
установки, ціннісні орієнтації, мотиви у комунікативній сфері, адекватні стратегічним цілям педагогічної діяльності	базовий	мотивацію комунікативної діяльності як компонента педагогічної діяльності
знання законів спілкування, закономірностей та механізмів соціальної перцепції, психологічного впливу людей один на одного, способів саморегуляції	змістовий	переведення педагогічних завдань у комунікативні; побудову програм та тактичних планів професійного спілкування; оперативний аналіз комунікацій (рефлексія), внесення корективів у тактичні плани
володіння навичками та вміннями, що забезпечують управління процесом спілкування, оптимальну саморегуляцію під час спілкування	операційний	актуалізацію необхідних навичок та вмінь під час виконання комунікативних дій, спрямованих на рішення комунікативних завдань
систему індивідуальних способів та прийомів самоспостереження та самоаналізу, які виступають умовою самовдосконалення вчителя у комунікативній сфері педагогічної діяльності	рефлексивний	оцінювання та аналіз учителем власної професійної діяльності, формування мотивів комунікативної поведінки у подальших контактах

Базовий компонент комунікативної компетентності визначає загальну спрямованість та мотивацію комунікативних дій учителя, її співвіднесеність із професійними цілями. Базовий компонент містить глибинні установки й ціннісні орієнтації педагога в комунікативній сфері. Так, орієнтація вчителя на реалізацію у професійних комунікаціях індивідуальних комунікативних можливостей, на розвиток дружніх відносин з дітьми, на діалог та співпрацю з учнями, на ставлення до педагогічного спілкування як до засобу розвитку та саморозвитку – всі ці базові характеристики є основою для формування гуманістичного, особистісно орієнтованого стилю комунікативної поведінки вчителя.

Змістовий компонент комунікативної компетентності забезпечує побудову вчителем комунікативних програм та планів професійного спілкування з метою розв'язання конкретного педагогічного завдання. Кожен учитель моделює свою комунікативну поведінку по-різному, виходячи з індивідуальних особливостей розумових процесів, особливостей темпераменту і характеру. Крім того, успішність побудови індивідуальних комунікативних програм визначається широтою та глибиною комплексу комунікативних знань учителя. Спектр комунікативних знань, необхідних педагогу на розв'язання професійних завдань, досить великий: це знання основних видів спілкування; структури комунікативної діяльності; закономірної послідовності основних етапів міжособистісного контакту у спілкуванні; закономірностей сприйняття та розуміння людьми один одного, зокрема і з урахуванням вікових особливостей; механізмів різних видів взаємовпливу людей один на одного (навіювання, переконання, наслідування); можливих позицій людей у комунікаціях тощо. Обов'язковими є знання засад психології особистості та індивідуальності; вікових психологічних особливостей учнів; механізмів розвитку та саморозвитку.

Операційний компонент комунікативної компетентності вчителя є системою індивідуальних комунікативних умінь і навичок. Цей компонент покликаний забезпечувати виконання необхідних комунікативних дій під час практичної реалізації комунікативних планів щодо розв'язання педагогічного завдання. У професійній діяльності вчителю потрібні навички соціальної перцепції: сприйняття та інтерпретація поведінки інших людей; навички вербального впливу (змістова, грамотна, виразна, доречна мова); навички невербальної поведінки (жести, міміка, пантоміміка, контакт очей); а також використання паралінгвістичних характеристик власного мовлення (тембр, темпоритм, інтонація, артикуляція, гучність). Важливе значення для вчителя мають такі комунікативні вміння, як: уміння організувати контакт із класом; уміння слухати та чути учнів; уміння реалізовувати індивідуальні комунікативні можливості у публічному виступі, у розмові; уміння займати оптимальну комунікативну позицію у контактах; уміння відкрито висловлювати свої почуття та стосунки; уміння знаходити вихід із конфліктної ситуації; уміння доречно реагувати на вчинки та висловлювання учнів тощо. Індивідуальна система комунікативних навичок і умінь проявляється у комунікативній поведінці вчителя. Тому саме на операційному рівні чітко виявляються як плюси, так і недосконалість комунікативних дій учителя.

Рефлексивний компонент комунікативної компетентності забезпечує оцінювання та аналіз учителем власної професійної діяльності. Рефлексивний компонент містить єдність внутрішньоособистісних особливостей, здатності до самовдосконалення, аналізу причинно-наслідкових зв'язків, реалізації ціннісних критеріїв та поведінкових особливостей, застосування вищезгаданих особливостей до складних умов та обставин педагогічної діяльності. Рефлексивний компонент комунікативної компетентності є системою індивідуальних способів і прийомів самостереження та самоаналізу, що виступають умовою самовдосконалення вчителя в комунікативній сфері педагогічної діяльності.

Взаємозв'язок усіх компонентів комунікативної компетентності вчителя забезпечує реалізацію цілісної комунікативної дії, спрямованої на ефективне розв'язання педагогічної задачі.

Підсумовуючи розгляд сучасного досвіду комунікативної підготовки майбутніх

учителів початкової школи, слід зазначити, що робота, яка проводиться в цьому напрямі, сприяє розвитку тою чи іншою мірою всіх складників комунікативної компетентності майбутнього вчителя; передбачає комунікативне навчання та самоосвіту здобувачів. Для цих цілей використовуються різноманітні педагогічні засоби та методи.

На основі вищезазначеного виокремлено такі особливості, характерні сьогодні для практики формування комунікативних знань, умінь, навичок майбутніх учителів початкової школи. Особлива системотворча роль комунікативного компонента у педагогічній діяльності недостатньо враховується у змісті типових навчальних програм, особливо це стосується таких дисциплін, як методики викладання різних предметів. Хоча комунікативна проблематика різноманітно представлена у змісті багатьох дисциплін психолого-педагогічного циклу, під час навчання переважає фронтальний, усереднений підхід, що не враховує індивідуальні особливості майбутніх учителів. У низці авторських програм комунікативного навчання подолано цей недолік. Але індивідуально орієнтована підготовка торкається лише окремих компонентів комунікативної компетентності, не враховуючи інтегративної цілісності цієї соціально-психологічної якості особистості вчителя. Недостатньо широко використовуються можливості активної соціально-психологічної підготовки як засобу формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя. Виявлено існування протиріччя між комунікативною природою педагогічної професії, з одного боку, та переважанням науково-предметного підходу до підготовки майбутніх учителів, з іншого боку. З усього сказаного можна дійти висновку, що у змісті професійної підготовки здобувачів недостатньо повно представлений такий важливий аспект, як комунікативний, що знижує ефективність комунікативної підготовки майбутніх учителів.

Для усунення цих недоліків нами запропоновано перемістити акцент із науково-предметної підготовки на комунікативну, оскільки реалізація ідеї комунікативної домінанти має сприяти підвищенню ефективності процесу формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкової школи.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в експериментальній перевірці сформованості компонентів комунікативної компетентності у майбутніх учителів початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ашиток Н. Комунікативна компетентність педагога: структура, етапи формування. *Молодь і ринок*. 2015. № 6(125). С. 10–13.
2. Білявська Т. М. Комунікативна компетентність як важлива складова фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи. *Colloquium-journal*. 2020. № 34. С. 43–47.
3. Зверева Н. Л. Формування педагогічної комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки: дис. ... д-ра філософії: 13.00.01. Харків, 2021. 202 с.
4. Кравцова І. А. Особливості формування комунікативної компетенції майбутніх учителів початкових класів. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2015. Вип. 67. С. 354–361.
5. Кравченко-Дзондза О. Е. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки: автореф. дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04. Київ, 2015. 24 с.
6. Лупак Н. М. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів мистецтва: засади інтермедіальної технології: монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2020. 452 с.
7. Максимова О. О. Комунікативна компетентність вчителя початкової школи. *Молодь і ринок*. 2016.

- № 5(136). С. 59–63.
8. Оліяр М. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи в контексті євроінтеграційних процесів. *Гірська школа Українських карпат*. 2017. № 16. С. 45–50.
 9. Остапенко Н. Теоретичні основи формування комунікативної компетентності учня загальноосвітньої школи на уроках української мови. *Українська мова і література в школі*. 2010. № 3. С. 5–8.
 10. Попова Л. М. Теоретичні основи підготовки майбутніх учителів початкової школи до міжкультурної комунікації. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2019. № 2(18). С. 229–233.
 11. Рурік Г. Л. Комунікативна компетентність як складова професійної майстерності учителя та засіб побудови гуманних взаємин між учасниками навчально-виховного процесу. *Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах вищого навчального закладу*. Київ: Слово, 2011. С. 344–380.
 12. Смакота Л. Р. Складові професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів. *Наукові записки КДПУ ім. В. Винниченка: Педагогічні науки*. 2005. Вип. 63. С. 189–193.
 13. Теличко Н. В., Котубей В. Ф. Педагогічна сутність комунікативної культури майбутніх учителів початкових класів у психолого-педагогічних дослідженнях. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»*. 2018. Вип. 1(7). С. 194–197.
 14. Форостюк Т. Формування комунікативної компетентності в майбутніх учителів сучасної початкової школи в процесі фахової підготовки. *Humanitarium*. 2019. Вип. 45(2). С. 147–153.
 15. Чос С. Нестандартні форми розвитку комунікативної компетентності учнів початкових класів Нової української школи. *Житомирщина педагогічна* № 4(24), 2021. URL: <https://imso.zippo.net.ua/wp-content/uploads/2022/01/3.%D0%A7%D0%BE%D1%81.pdf>
 16. Юрченко Н. М. Підготовка майбутнього вчителя до формування комунікативних умінь молодших школярів. *Наукові записки НДУ імені М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2014. № 10. С. 235–240.

REFERENCES

1. Ashytok, N. (2015). Komunikatyvna kompetentnist pedahoha: struktura, etapy formuvannia. *Molod i rynek*, 6(125), 10–13 [in Ukrainian].
2. Biliavska, T. M. (2020). Komunikatyvna kompetentnist yak vazhlyva skladova fakhovoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly. *Colloquium-journal*, 34, 43–47 [in Ukrainian].
3. Zvierieva, N. L. (2021). Formuvannia pedahohichnoi komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv u protsesi fakhovoi pidhotovky. *Doctor of philosophy thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
4. Kravtsova, I. A. (2015). Osoblyvosti formuvannia komunikatyvnoi kompetentsii maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv. *Zbirnyk naukovykh prats Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Pedahohichni nauky, issue. 67, 354–361* [in Ukrainian].
5. Kravchenko-Dzondza, O. E. (2015). Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv u protsesi fakhovoi pidhotovky. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
6. Lupak, N. M. (2020). Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv mystetstva: zasady intermedialnoi tekhnolohii. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky [in Ukrainian].
7. Maksymova, O. O. (2016). Komunikatyvna kompetentnist vchytelia pochatkovoї shkoly. *Molod i rynek*, 5(136), 59–63 [in Ukrainian].
8. Oliiar, M. (2017). Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly v konteksti yevrointehratsiinykh protsesiv. *Hirska shkola Ukrainykh karpat*, 16, 45–50 [in Ukrainian].
9. Ostapenko, N. (2010). Teoretychni osnovy formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti uchnia zahalnoosvitnoi shkoly na urokakh ukrainskoi movy. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, 3, 5–8 [in Ukrainian].
10. Popova, L. M. (2019). Teoretychni osnovy pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly do mizhkulturnoi komunikatsii. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Ser.: "Pedahohika i psykholohiia"*. *Pedahohichni nauky*, 2(18), 229–233 [in Ukrainian].
11. Rurik, H. L. (2011). Komunikatyvna kompetentnist yak skladova profesiinoi maisternosti uchytelia ta zasib pobudovy humannykh vzaiemyn mizh uchasnykamy navchalno-vykhovnoho protsesu. *Formuvannia*

- profesiinai kompetentnosti maibutnoho vchytelia v umovakh vyshchoho navchalnoho zakladu. Kyiv: Slovo, 344–380 [in Ukrainian].*
12. Smakota, L. R. (2005). Skladovi profesiinai kompetentnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv. *Naukovi zapysky KDPU im. V. Vynnychenka: Pedahohichni nauky, issue 63, 189–193 [in Ukrainian].*
 13. Telychko, N. V., Kotubei V. F. (2018). Pedahohichna sutnist komunikatyvnoi kultury maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv u psykhologo-pedahohichnykh doslidzhenniakh. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: "Pedahohika ta psykhohiia", issue. 1(7), 194–197 [in Ukrainian].*
 14. Forostiuk, T. (2019). Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti v maibutnikh uchyteliv suchasnoi pochatkovoї shkoly v protsesi fakhovoi pidhotovky. *Humanitarium. Vol. 45, issue 2, 147–153 [in Ukrainian].*
 15. Chos, S. (2021). Nestandardni formy rozvytku komunikatyvnoi kompetentnosti uchniv pochatkovykh klasiv Novoi ukrainskoi shkoly. *Zhytomyrshchyna pedahohichna, 4(24)*. URL: <https://imso.zippo.net.ua/wp-content/uploads/2022/01/3.%D0%A7%D0%BE%D1%81.pdf> [in Ukrainian].
 16. Yurchenko, N. M. (2014). Pidhotovka maibutnoho vchytelia do formuvannia komunikatyvnykh umin molodshykh shkoliariv. *Naukovi zapysky NDU imeni M. Hoholia. Psykhologo-pedahohichni nauky, 10, 235–240 [in Ukrainian].*